

ПРИРОДНЕ И МЕХАНИЧКЕ ДЕМОГРАФСКЕ ПРОМЕНЕ И ЊИХОВЕ ПОСЛЕДИЦЕ У ПОГРАНИЧНИМ НАСЕЉИМА БАНАТА*

NATURAL AND MECHANICAL DEMOGRAPHIC CHANGES AND THEIR CONSEQUENCES IN THE BORDERLINE SETTLEMENTS OF BANAT REGION

Милка Бубало-Живковић¹, Тамара Лукић¹, Бојан Ђерчан¹, Анђелија Ивков-Џигурски¹

РЕЗИМЕ: *Погранично подручје Баната обухвата девет општина које својим атарима излазе на границу са Мађарском или Румунијом, односно 45 насеља која припадају тим општинама, а излазе на границу. Процес депопулације одвија се у свим насељима, а не само у сеоским. Емиграција, на првом месту, а потом и смањење природног прираштаја, доводе до пражњења села, а потом и до промена код функционалних контингената становништва. Ови проблеми су карактеристични за целу Војводину, па и Србију, а посебно је то одлика пограничних насеља и општина. Пошто је то процес који је захватио погранична насеља од шездесетих, а посебно од седамдесетих година двадесетог века, овим радом се анализирају демографске промене у последњих четрдесет година (1971-2002) и њихове последице.*

Кључне речи: *Депопулација, Банат, погранично подручје*

ABSTRACT: *Border region of Banat, which includes nine municipalities that are on the border with Hungary or Romania or 45 settlement that belonging to this municipalities. The process of depopulation is carried out in all neighborhoods, not just in rural areas. The process of depopulation is characteristic of all the settlements, not only rural. Emigration, in the first place, and then reduce population growth, leading to slowed down of villages, and then to changes in functional contingents of the population. These problems are typical for the whole of Vojvodina and Serbia, and in particular the characteristics of*

* Рад представља резултате истраживања на пројекту 176020, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије и пројекту 114-451-1861/2011-02 који финансира Покрајински секретаријат за науку и технолошки развој АП Војводине.

¹ Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Трг Доситеја Обрадовића 3, Нови Сад; www.dgt.uns.ac.rs

border towns and municipalities. It is a process that has engulfed the border village of the sixties and especially seventies from the twentieth century, this paper analyzes the demographic changes in the last forty years (1971-2002) and their consequences.

Key words: Depopulation, Banat, the border area

УВОД

Погранична подручја Србије су изразито депопулацијска, а посебно она која су према Румунији и Бугарској. Демографска ситуација је све лошија што се иде јужније, јер су многа села у ужој Србији, у пограничном подручју ка Бугарској опустела још осамдесетих и деведесетих година двадесетог века. На тај проблем су указали и Пенев и Стевановић (1994) проучавајући динамику становништва пограничних насеља Србије. Проблем и економско-географске промене у овим пограничним општинама Србије утврђене су још осамдесетих година прошлог века. Тако је Жикић 1992. године на основу *Klassena* који је дао поделу региона на основу нивоа дохотка у односу на национални доходак и стопе раста националног дохотка у односу на националну стопу раста издвојио четири типа региона (напредне, потенцијално неразвијене, неразвијене регионе у развоју и неразвијене регионе). Од општина у пограничном делу Баната у напредне регионе су сврстани Чока, Нова Црња, Пландиште и Вршац). Потенцијално неразвијени региони су били Кикинда, Нови Кнежевац, Сечањ и Житиште, а неразвијена је била Бела Црква.

Процес депопулације почео је емиграцијом младог становништва, да би дошло до смањења наталитета и повећања средње старости становништва. Шта је то што је довело до оваквог тока демографских кретања? Главни проблем, још у време егзистирања СФР Југославије, је лоше економска политика и перманентно уништавање пољопривреде. Тако да сеоска насеља, која су живела од пољопривреде, временом остају пушта. Емигрирали су у градска насеља, да би радили у индустрији. То становништво се одсељавало и у иностранство. Од осамдесетих година, а посебно током деведесетих година протеклог века, са радом престају и фабрике које су постојале у већим насељима. То је имало за последицу одсељавање становништва ка покрајнском и републичком центру, односно померање становништва ка централним деловима земље, али и даље одсељавање ка иностранству. У другој половини двадесетог века из Србије је одсељено 414839 лица, које је забележио Савезни завод за статистику, односно Републички завод за статистику (Додатна обрада података пописа 2002.). Најинтензивније одсељавање је било током деведесетих година када је одсељено из Србије 212572 лица. Међутим, број одсељених из Србије је знатно већи. Према статистици УНХЦР, у европским државама (Велика Британија, Немачка, Шведска, Швајцарска, Француска, Аустрија, Италија) 1996. године је било 143559 из Србије и Црне Горе, док је 2002. забележено 361854 избеглице или азиланта са истог простора (Бубало-Живковић, Ковачевић, Ивков, 2009). Немогуће је доћи до тачних података о лицима који су отишли са ових простора, али сигурно је да је тај број велики и да је то одсељавање знатно умањило

популацију Србије, Војводине, а посебно пограничних делова. Емиграција би се одразила на смањење популације да није било досељавања избеглица током деведесетих година (преко 600 000) лица (Бубало, 1999).

Поред економских проблема, наизглед равничарски рељеф овог дела Баната, је такође имао удела у овим променама. Наиме, источни делови Баната, у рељефном погледу, имају депресија које су утицале на лошију педолошку структуру. Затим, и поред постојања каналске мреже на простору Војводине, не одржавање исте, је доводило до поплава, тако да се и ти природни услови, проткани друштвеним проблемима одражавају на депопулацију овог подручја.

МАТЕРИЈАЛ И МЕТОДЕ РАДА

Банат у административним границама обухвата 16 општина са 176 насеља. У географском погледу Банату припада и шест насеља у Панчевачком риту, која административно припадају београдском подручју. Од укупног броја насеља 45 је пограничних у девет општина. Тако да ће у раду бити анализирано погранично подручје од девет општина и ових 45 насеља.

Коришћени су подаци виталне статистике Покрајинског завода за статистику, ДЕМ- 1 и ДЕМ – 2, односно књиге живорођених и умрлих. Затим коришћени су подаци Републичког, односно Савезног завода за статистику о кретању броја становника, као и полно-старосна структура и миграције. Израчунате су стопе natalитета, mortalитета и природног прираштаја на хиљаду становника, потом је рађен миграциони салдо и у последњем делу су на основу полно-старосне структуре по петогодишњим периодима издвојени контингенти становништва који су добри показатељи последица демографских промена. Издвојени су предшколски и основношколски контингент, односно становништво од 0 до 15 година, затим фертилни контингент (жене у периоду 15-49 година) и радни контингент (жене у периоду 15-59 и мушкарци у периоду 15-64 године). Демографске промене су сагледаване у последњих четрдесет година (1971-2002 година).

КРЕТАЊЕ БРОЈА СТАНОВНИКА

У девет пограничних општина Баната 1971. године је живело 277568 становника и они су чинили 41,6% од укупне банатске популације, док је у пограничним насељима живело 123913 становника или 44,6% становништва пограничних општина. До 2002. године пад броја становника је у свим општинама, тако да погранично подручје има пад од 16,6%, а само погранична насеља 16,1%. У првом међупописном периоду минималан раст броја становника је био у општинама Кикинда, Вршац и Бела Црква. У осталим међупописним периодима, као и цео период када се посматра, забележен је пад броја становника (табела 1).

Пад броја становника је карактеристичан за погранични део Баната још од 1961. године, када су ове општине забележиле максимум популације (Ђурђевић, Ки-

Табела 1. Кретање броја становника у пограничним општинама Баната, 1971-2002.**Table 1.** Changes in number of inhabitants in the borderline municipalities of Banat Region, 1971-2002

Општина	1971.	1981.	1991.	2002.	Ланчани индекс			Базни индекс
					1981/1971.	1991/1981.	2002/1991.	2002/1971.
Н. Кнежевац	16509	15026	13591	12975	91,0	90,4	95,5	78,6
Чока	18364	16653	15118	13832	90,7	90,8	91,5	75,3
Кикинда	68915	69864	69112	67002	101,4	98,9	96,9	97,2
Н. Црња	18298	16270	14252	12705	88,9	87,6	89,1	69,4
Житиште	29684	25579	21964	20399	86,2	85,9	92,9	68,7
Сечањ	21938	19501	17866	16377	88,9	91,6	91,7	74,6
Планиште	17882	16138	13813	13377	90,2	85,6	96,8	74,8
Вршац	60528	61005	54552	54369	100,8	89,4	99,7	89,8
Б. Црква	25450	25690	21845	20367	100,9	85,0	93,2	80,0
Укупно пограничне општине	277568	265716	251133	231403	95,7	94,5	92,1	83,3
Укупно погранична насеља	123913	118330	113236	103990	95,5	95,7	91,8	83,9

Извор: Републички завод за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години, Упоредни преглед броја становника 1948-2002. године, књига 9, Београд, 2004.

Табела 2. Допринос природног прираштаја и миграција расту/паду броја становника**Table 2.** The contribution of natural increase and migration growth / decrease the number of inhabitants

Општина	Раст/пад броја становника 1971-2001.	Природни прираштај 1971/2001.	Допринос	
			Природни прираштај (%)	Миграције (%)
Н. Кнежевац	-3534	-2242	63,4	36,6
Чока	-4532	-2460	54,3	45,7
Кикинда	-1913	516	0,0	све
Н. Црња	-5593	-2570	46,0	54,0
Житиште	-9285	-4441	47,8	52,2
Сечањ	-5561	-2145	38,6	61,4
Планиште	-4505	-2435	54,1	45,9
Вршац	-6159	-2038	33,1	66,9
Б. Црква	-5083	140	0,0	све
Пограничне општине	-46165	-17675	38,3	61,7

Извор: Израчунато на основу: Републички завод за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години, Упоредни преглед броја становника 1948-2002. године, књига 9, Београд, 200; ДЕМ-1 и ДЕМ-2, Покрајински завод за статистику, Нови Сад (1971-2001).

цошев, 1994). Према прогнозама изгледало је да ће се број становника пограничних насеља у периоду до 2004. године преполовити. Међутим, то се није догодило, али је популација опала за шестину у периоду од 1971. до 2002. године.

У већини општина је емиграција главни чинилац пада броја становника, док је у општинама Кикинда и Бела Црква емиграција и основни чинилац депопулације у периоду од 1971. до 2001. године. У општинама Нови Кнежевац, Чока и Планиште нешто је већи допринос негативног природног прираштаја паду броја становника (табела 2).

ПРИРОДНО КРЕТАЊЕ СТАНОВНИШТВА

У 176 насеља Баната, која су у његовим административним границама, од 1971. до 2001. године рођено је укупно 245.138 лица, умрло је 261.949 лица, тако да је природни прираштај био негативан и у апсолутним бројевима је износио -16.801. У истом периоду број становника је опао за 50.357 лица, са 666.559 на 616.202 лица. На опадање броја становника у Банату већи утицај имају миграције, односно емиграција, пошто природни прираштај учествује са само једном трећином у опадању, док на одсељавање долази осталих две трећине. Опадање природног прираштаја је логична последица опадања наталитета и у исто време раста морталитета.

У пограничним општинама Баната, у посматраном периоду, је опао број становника са 277.568 на 231.403 лица. На истом простору је у тридесетогодишњем периоду рођено 93.277 лица, а умрло 110.952 лица, тако да је у овом делу Војводине један од највећих негативних природних прираштаја (-17.675). Од укупног пада броја становника од 46.165 лица, 38,3% отпада на природних прираштај, а остатак на одсељавање. У насељима која својим атарима излазе на границу је такође, веома лоша демографска слика. Наиме, број становника је опао са 123.493 лица на 103.990 лица. У истом периоду је у рођено 41.401 особа, а умрло 47.764. Тако да је на пад броја становника природни прираштај утицао најмање, 32,6%. Одсељавање и овде највише утиче на лошију демографску слику.

У општинама које су на граници са Румунијом, односно Мађарском је већи пад природног прираштаја него у Банату. На његово опадање више утиче интен-

Табела 3. Стопе наталитета, морталитета и природног прираштаја у пограничним општинама по десетогодишњим периодима (у ‰)

Table 3. Rates of birth, mortality and natural increase in the borderline municipalities of the ten-year periods (in ‰)

	1971-1980.	1981-1990.	1991-2001.
n	12,7	12,1	11,5
m	11,8	13,9	17,8
j	0,9	-1,8	-6,3

Извор: Израчунато на основу података ДЕМ-1 и ДЕМ-2, Покрајински завод за статистику, Нови Сад (1971-2001)

Табела 4. Стопе наталитета, морталитета и природног прираштаја у пограничним насељима по десетогодишњим периодима(у ‰)

Table 4. Rates of birth, mortality and natural increase in the borderline settlements of the ten-year periods (in ‰)

	1971-1980.	1981-1990.	1991-2001.
n	12,8	12,2	11,3
m	11,5	13,4	17,4
j	1,3	-1,2	-6,1

Извор: Изречунато на основу података ДЕМ-1 и ДЕМ-2, Покрајински завод за статистику, Нови Сад (1971-2001)

живнији раст стопа морталитета јер се овде депопулација јавља од шездесетих година, а у неким насељима и од педесетих година. Стопе наталитета су опале за свега 1,2 промила, док су стопе морталитета порасле за 6%. Тако да су стопе природног прираштаја опале за 7,2 промила (табела 3).

У насељима која излазе на границу кретање природних карактеристика становништва је доста слично као и у самим општинама. Стопе наталитета су опале за 1,5 промила, стопе морталитета су порасле за 5,9 промила, а стопе природног прираштаја су опале за 7,4 промила (табела 4). Пошто је у овим насељима етничка слика још чистија, односно доминира становништво држава са којима се граничи (мађарско и румунско) тако да је и то утицало да је мањи пад наталитета у односу на унутрашњи део Баната.

Стопе наталитета у пограничним општинама Баната, како је напоменуто, имају тенденцију опадања. Међутим, има изванредан број општина у којима је у последњој деценији посматраног периода дошло до минималног пораста стопа наталитета (Житиште, Нова Црња, Пландиште, Чока) (табела 5). На овакво кретање

Табела 5. Стопе наталитета у пограничном подручју по општинама по десетогодишњим периодима

Table 5. Birth rates in the borderline region by municipalities for the ten-year periods

	1971-1980.	1981-1990.	1991-2001.
Бела Црква	15,5	12,7	12,2
Вршац	13,6	12,1	12,1
Житиште	9,8	10,4	10,9
Кикинда	14,4	13,2	11,4
Нова Црња	10,4	11,3	11,7
Нови Кнежевац	11,3	12,1	11,1
Пландиште	10,2	10,4	10,7
Сечањ	10,8	12,1	10,9
Чока	11,4	10,5	10,6

Извор: Израчунато на основу података ДЕМ-1, Покрајински завод за статистику, Нови Сад (1971-2001)

стопа наталитета знатан утицај има, како је напоменуто, етнички састав и миграције. Насеља у општинама која имају хомогенију етничку структуру, српску углавном, имају константан пад наталитета или услед миграција избеглог становништва у последњој декади је дошло до привременог раста стопа наталитета. У насељима у којима је углавном мешовито становништво је стагнација или колебање броја рођених. Међутим, поред овога на стопе наталитета има утицаја и број становника. Има насеља са изузетно малим бројем становника и у њему су показатељи да је велика стопа наталитета (насеља у новокнежевачкој општини).

Стопе морталитета су у свим општинама имале сталан раст, тако да на њихове вредности нема великог утицаја ни један од фактора које смо навели код наталитета. Једини утицај на кретање стопа морталитета има број становника, смањење броја младих, а пораст броја старих. Уколико је насеље мање то је знак да је емиграција изузетно интензивна и да је у насељу углавном старо становништво (погранична насеља новокнежевачке општине). Из тих разлога је и све већи број умрлих него рођених те су и стопе све веће. Тешко је утврдити неке природне узроке који су довели до таквог пораста морталитета, можда друштвена дешавања и њихов утицај на психу човека су највећи чиниоци код раста смртности (табела 6).

Табела 6. Стопе морталитета у пограничном подручју по општинама по десетогодишњим периодима

Table 6. Mortality rates in borderline region by municipalities for the ten-year periods

	1971-1980.	1981-1990.	1991-2001.
Бела Црква	11,9	12,5	16,1
Вршац	11,6	13,2	16,8
Житиште	12,6	16,5	21,1
Кикинда	10,4	12,4	15,6
Нова Црња	13,5	16,0	21,3
Нови Кнежевац	13,6	16,6	20,3
Пландиште	12,5	14,9	20,5
Сечањ	11,8	14,4	19,5
Чока	13,0	15,4	20,2

Извор: Израчунато на основу података ДЕМ-2, Покрајински завод за статистику, Нови Сад (1971-2001)

Стопе природног прираштаја имају негативне вредности у већини општина још од седамдесетих година. У насељима у којима је мали број становника, негативне вредности природног прираштаја су изузетно велике, док су у градским насељима која су и погранична те стопе нешто повољније, што је и за очекивати јер је знатно већи број емиграната, а и мање је иселавање тако да је и повољнија демографска слика у њима. Кикинда и Бела Црква су једине општине у којима су негативне стопе од тек деведесетих, а у вршачкој од осамдесетих година (табела 7).

Табела 7. Стопе природног прираштаја у пограничном подручју по општинама по десетогодишњим периодима

Table 7. Nature increase rates in borderline for municipalities for ten-years period

	1971-1980.	1981-1990.	1991-2001.
Бела Црква	3,7	0,2	-3,8
Вршац	2,0	-1,1	-4,7
Житиште	-2,8	-6,1	-10,2
Кикинда	4,0	0,9	-4,2
Нова Црња	-3,1	-4,7	-9,6
Нови Кнежевац	-2,3	-4,5	-9,2
Пландиште	-2,2	-4,5	-9,8
Сечањ	-1,0	-2,4	-8,5
Чока	-1,6	-4,9	-9,6

Извор: Израчунато на основу података ДЕМ-1 и ДЕМ-2, Покрајински завод за статистику, Нови Сад (1971-2001)

МЕХАНИЧКО КРЕТАЊЕ СТАНОВНИШТВА

Унутрашње миграције у послератном периоду довеле су до сасвим нове дистрибуције становништва. У том периоду убрзаног друштвено-економског развоја најчећша су пресељавања село-град, затим миграције између градских насеља (често из мањих и средњих градова ка већим градовима). Колико су карактеристични поменути процеси за подручје и унутар општина одвијају се миграције према њиховим центрима или насељима која се брже развијају. На тај начин миграције су довеле до веће концентрације становништва на малом простору (општинска средишта и осталим градским центрима), а са друге стране сеоска насеља су губила становништво и одумирала. Ову чињеницу јасно потврђује и следећи податак. Године 1948. троје од четворо становника Србије и Црне Горе били су пољопривредници (удео пољопривредног у укупном становништву је износио 71,1%), а по попису 1991. године само једна петина (17,0%). Поред тога величина овог пресељавања огледа се и у томе што је 1948. године 16,7% било градског становништва, а до 1991. године тај проценат се повећао на 52,2% (Плавша, Бубало-Живковић, 2002).

Како је долазило до повећања обима миграција најбоље можемо видети из промена удела аутохтоног и мигрантског становништва у укупном становништву.

У пограничним општинама Баната дошло је до опадања укупног броја становника, затим апсолутних бројева и аутохтоног и мигрантског становништва, али је процентуални удео аутохтоног становништва повећан за 2,1%, док је удео мигрантског становништва смањен за толико (табела 8). Етнички састав становништва највише је утицао на смањено кретање становништва. Српско становништво је знатно покретљивије и кроз историју, тако да је у општинама где је мањи удео овог становништва више аутохтоног него мигрантског (општине Нови Кнежевац, Нова Црња, Чока и Житиште). У наведеним општинама је преко 60% аутохто-

Табела 8. Мигрантско и аутохтоно становништво у пограничним општинама Банату**Table 8.** Migrant and indigenous populations in border municipalities of Banat

Године пописа	Укупно становништво	Аутохтоно		Мигрантско	
		Укупно	%	Укупно	%
1971.	277.568	160.225	57,7	117.343	42,3
2002.	231.403	138.285	59,8	93.118	40,2

Извор: Републички завод за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години, Упоредни преглед броја становника 1948-2002. године, књига 9, Београд, 2004; Савезни завод за статистику, Попис становништва и станова 1971, Становништво, Миграциона обележја, књига IX, Београд, 1973; Републички завод за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002 години, Становништво, Миграциона обележја, књ 8, Београд, 2004.

ног становништва. Међутим, до 2002. године у овим општинама је нешто смањен удео аутохтоног становништва, а разлог томе је смањење броја становника, односно, одсељавање становништва у суседне државе или неке друге због политичких и економских дешавања у држави. У насељима која су погранична је још већи пораст удела аутохтоног становништва, за 3,6%. У чак 15 насеља више од 70% становништва је аутохтоно, док је у вршачкој општини у насељима Сочица и Марковац удео аутохтоног становништва већи и од 80%, као и у белоцркванском насељу Крушчица. У самим пограничним насељима је још већи удео мађарског и румунског становништва те је и мање мигрантског становништва.

У наредне две табеле (табела 10 и 11) је приказан интензитет миграција пре-

Табела 9. Мигрантско и аутохтоно становништво у пограничним насељима Банату**Table 9.** Migrant and indigenous populations in border villages of Banat

Године пописа	Укупно становништво	Аутохтоно		Мигрантско	
		Укупно	%	Укупно	%
1971.	123.493	72.060	58,3	51.433	41,7
2002.	103.990	64344	61,9	39646	38,1

Извор: Републички завод за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години, Упоредни преглед броја становника 1948-2002. године, књига 9, Београд, 2004; Савезни завод за статистику, Попис становништва и станова 1971, Становништво, Миграциона обележја, књига IX, Београд, 1973; Републички завод за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002 години, Становништво, Миграциона обележја, књ 8, Београд, 2004.

ма периодима досељавања и према пописима. Према подацима пописа 1971. године миграције су имале највећи интензитет после Другог светског рата, што је и за очекивати услед организованих и планских колонизација, које су интензивно захватиле северни део Србије. Најмањи број миграната је забележен за време Другог светског рата. Мањи број миграната је уследио и у периоду након колонизације. На мигранте из предратног периода отпада једна петина што је такође последица међуратне колонизације.

После 1971. смањен је процентуални удео миграната из колониистичког периода. Приликом колонизације знатан број миграната је био средовечних и старијих,

Табела 10 . Досељено становништво према периоду миграција 1971.*Table 10. The settled population by period of migration of the 1971*

	Пограни. општине	%	Пограни. насеља	%
Укупно	117343	100,0	51433	100,0
ДОСЕЉЕНО				
1940-и пре	22291	19,0	8999	17,5
1941-1945.	12460	10,6	7009	13,6
1946-1960.	45515	38,8	20246	39,3
1961-1970.	36187	30,8	14778	28,8
Непознато	890	30,8	401	0,8

Извор: Савезни завод за статистику, Попис становништва и станова 1971, Становништво, Миграциона обележја, књига IX, Београд, 1973.

који су умрли до овог пописа, што је један од основних разлога смањења броја миграната из овог посматаног периода. Истиче се период између 1953. и 1960. године из ког потиче више од једне петине до једна шестина миграната. То је време пресељавања становништва из пасивних у развијеније крајеве у потрази за бољим послом у бившој Југославији. До 1965. године су биле актуелне и интензивне миграције таквог типа и мотива. Касније, до 1971, мањи број мигранта се селио, јер је то период просперитета бивше Југославије, када се радило на развоју већине крајева.

По попису 2002. године највише досељених пограничном делу Баната, је био у периоду 1991-2002. година. Највише је досељавано из бивших република некадашње Југославије, готово једна четвртина. Најмањи удео их је у пограничним насељима јер су то и најмање интересантно крајеви за насељавање. Једини погранични крај у Војводини који је привукао већи број избеглица је предео око Су-

Табела 11 . Досељено становништво према периоду миграција 2002.*Table 11. The settled population by period of migration of the 2002*

	Пограни. општине	%	Пограни. насеља	%
Укупно	93118	100,0	39646	100,0
ДОСЕЉЕНО				
1940-и пре	1905	2,0	812	2,0
1941-1945.	4041	4,3	2317	5,8
1946-1960.	18489	19,9	8633	21,8
1961-1970.	12956	13,9	5731	14,5
1971-1980.	12572	13,5	5516	13,9
1981-1990.	11931	12,8	5064	12,8
1991-2002.	25756	27,7	10059	25,4
непознато	5468	5,9	1514	3,8

Извор: Републички завод за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002 години, Становништво, Миграциона обележја, књ 8, Београд, 2004.

ботице и око Бачке Паланке и Апатина, као и простор између Београда и Новог Сада. Пошто је Суботица на важном путном правцу то је омогућавало том становништву да се баве активностима које су им доносиле зараду уз помоћ које су прехрањивали своје породице. Слично је било и са подручјем око Бачке Паланке, међутим већи утицај на насељавање овог становништва око Бачке Паланке и Апатина имају колонисти након Другог светског рата који су у великом броју насељени овде. У пограничном делу Баната велики је проценат и досељених колонизацијом након Другог светског рата, док је најмањи број досељених пре и у току рата. То је период који је био, готово пола пре века, тако да је знатан број ових досељеника и умро.

ПРОМЕНЕ КОД ФУНКЦИОНАЛНИХ КОНТИНГЕНАТА КАО ПОСЛЕДИЦА ПРИРОДНОГ И МЕХАНИЧКОГ КРЕТАЊА СТАНОВНИШТВА

Границе функционалних контингената становништва одређују се коришћењем старости (пола). Границе функционалних старосно-полних контингената нису идентичне у свим временским раздобљима и срединама. Достигнути степен развоја, позитивно законодавство, обичајне норме или пак само лични став аутора фактори су који утичу на прихватање граница функционалних старосних група.

За потребе ове анализе биће разматрано кретање неколико изабраних функционалних старосно-полних контингената и то: предшколски и школо-обавезни контингент, радно способно становништво и женско-фертилно становништво. Због упоредивости, границе наведених функционалних контингената су исте за читаво посматрано раздобље, мада би за многе постојало оправдање да се разликују у појединим раздобљима (Пенев, 1997).

Предшколски и школообавезни контингенти (0-14) – Почетком седме деценије овог века забележен је највећи број деце предшколског и основно-школског узраста. У Банату скоро сваки четврти становник је био у овој старосној категорији (27,0%), док у Војводини ово становништво у односу на укупно нешто заостаје (26,6%). После овог пописа долази до лаганог пада броја поменутог становништва.

У 1971. број драстично опада у односу на 1961. годину, у Банату чак за 22% тако да је само једна петина становништва у овој категорији и у целом Банату, али и у његовом пограничном подручју. На пописима 1981. и 1991. је даљи пад али сад нешто лаганији у односу на претходну деценију. Сваки пети становник је у предшколском и основношколском периоду. Године 1981. овај контингент становништва је чинио 19,6% од укупне популације, да би 1991. године овај удео опао на 18,9%. Велико опадање броја деце предшколског и обавезношколског контингента је уследило од 1991. до 2002. године, када је апсолутни број смањен за 25.427, а релативни број за 3,1%, тако да је сада сваки шести становник у Банату био у овом контингенту. С обзиром на ток наталитета, сигурно је да ће овај контингент има-

Табела 12. Предшколски и школски контингент становништва у пограничним банатским општинама по пописима од 1971. до 2002.

Table 12. Preschool and school contingent of the population in the borderline municipalities of Banat by census since 1971 to 2002

	1971.		1981.		1991.		2002.	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Банат	138.926	20,8	131.682	19,6	122.864	18,9	97.437	15,8
Бела Црква	5.349	21,0	5.557	21,6	4.582	19,3	3.393	16,7
Вршац	11.594	19,2	11.336	18,6	10.544	18,1	8.412	15,5
Житиште	5.795	19,5	4.257	16,6	3.729	16,3	3.301	16,2
Кикинда	14.855	21,6	14.052	20,1	13.670	19,6	10.363	15,5
Нови Кнежевац	3.207	19,4	2.554	17,0	2.548	18,4	2.058	15,9
Нова Црња	3.575	19,5	2.769	17,0	2.592	17,8	2.149	16,9
Пландиште	3.698	20,7	2.647	16,4	2.369	16,2	2.007	15,0
Сечањ	4.477	20,4	3.282	16,8	3.375	18,3	2.634	16,1
Чока	3.556	19,4	2.821	16,9	2.536	16,6	2.193	15,9
Пограничне општине	56.106	20,2	49.275	18,5	45.945	18,3	36.510	15,8
Погранична насеља	28.815	21,2	25.273	19,4	20.387	18,6	18.777	16,7

Извор: Израчунато на основу података: Савезног завода за статистику, Попис становништва и станова 1971, Пол и старост, књ. VIII, Београд, 1973; Покрајинског завода за статистику, Попис становништва 1981. године, Пол и старост, Нови Сад, 1981; Савезног завода за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова у 1991, Пол и старост, Београд, 1992; Републичког завода за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, Пол и старост, књ. 2, 2003.

ти и даљи пад како апсолутног, тако и релативног броја. Готово идентичан ток је и у пограничним општинама и насељима. У пограничним општинама је у периоду од 1971. године до 2002. смањен апсолутни број деце у предшколском и основношколском узрасту за више од једне трећине (19.596 деце), као и у пограничним насељима (10.038).

Највећи процентуални удео становништва у овом контингенту 1971. године је био у општинама у којима је нижа средња старост, а то су Бела Црква и Кикинда, док је мањи удео од просечног у општинама Вршац, Житиште, Нови Кнежевац, Нова Црња и Чока. У 2002. удео предшколског и основношколског контингента становништва кретао се између 15,0 и 17,0%.

Фертилни контингенти – У овом контингенту су жене 15-49 година. Обим рађања је у директној зависности од женског фертилног становништва и жена у оптималном репродуктивном добу. Максимум фертилног контингента у банатским општинама је био на попису 1953. кад је 26,9% целокупног становништва Баната долазило на жене у фертилном периоду (Кицошев, Бубало-Живковић, Ивков, 2006; Ивков, и др., 2010) . Следећи максимум је 1971. 25,8% као последица повећаног рађања након Другог светског рата. После седамдесетих година константно се смањује број жена овог контингента, те је 2002. било свега 23,9% становништва у овом контингенту. Посебно је интересантно да је на фертилне жене от-

Табела 13. Фертилни контингент становништва у пограничним банатским општинама по пописима 1971, 1981, 1991, 1991. и 2002.
Table 13. Fertile contingent of the population in the borderline municipalities of Banat by census 1971, 1981, 1991. and 2002

	1971.			1981.			1991.			2002.		
	Број	% ¹	% ²	Број	% ¹	% ²	Број	% ¹	% ²	Број	% ¹	% ²
Банат	171.873	50,6	25,8	167.976	49,1	25,0	152.267	46,0	23,5	147.102	46,5	23,9
Бела Црква	6.760	51,9	26,6	6.271	47,8	24,4	5.579	46,1	23,5	4.814	46,1	23,6
Вршац	16.983	54,6	28,1	15.215	48,6	24,9	13.984	46,3	24,0	13.349	47,3	24,6
Житиште	7.576	50,0	25,5	5.709	43,6	22,3	4.708	40,4	20,6	4.321	41,3	21,2
Киkinda	18.896	54,0	27,4	17.616	49,6	25,2	16.681	46,9	23,9	16.393	47,8	24,5
Нови Кнежевац	4.184	49,2	25,3	3.473	45,1	23,1	2.954	41,8	21,4	3.022	45,6	23,3
Нова Црња	4.705	50,7	25,7	3.674	44,0	22,6	2.954	39,5	20,3	2.735	41,9	21,5
Пландиште	4.927	55,0	27,6	3.844	47,3	23,8	3.085	42,2	21,2	2.861	42,4	21,4
Сечањ	5.738	51,9	26,2	4.485	45,6	23,0	3.822	40,7	20,7	3.554	42,8	21,7
Чока	4.680	50,6	25,5	3.961	46,9	23,8	3.360	43,0	22,0	2.995	42,5	21,7
Пограничне општине	74.449	52,7	26,8	64.248	47,4	24,2	57.127	22,7	44,4	54.044	45,5	23,4
Погранична насеља	32.035	52,8	26,9	27.867	47,7	24,4	25.223	23,5	46,0	23.686	45,8	23,5

Извор: Израчунато на основу података: Савезног завода за статистику, Попис становништва и станова 1971, Пол и старост, књ. VIII, Београд, 1973; Покрајинског завода за статистику, Попис становништва 1981. године, Пол и старост, Нови Сад, 1981; Савезног завода за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова у 1991, Пол и старост, Београд, 1992; Регулационог завода за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, Пол и старост, књ. 2, 2003.

Напомена: ¹ - удео фертилног контингента становништва у укупном броју жена; ² - удео фертилног контингента становништва у укупном броју становника

падало 1953. године 52,5% (Кицошев, Бубало-Живковић, Ивков, 2006) од укупне женске популације, али до 2002. удео је опао на 46,5%.

У пограничном подручју поред општина Вршац и Кикинда, велики фертилни контингент је и у општини Пландиште. Слична ситуација је и 2002. али са знатно мањим процентом фертилног контингента у укупној популацији. Велики градски центри привлаче женску популацију, тако да је и већи удео овог контингента управо у овим општинама.

Радни континјенти – У овај контингент становништва спадају мушкарци између 15 и 64 године и жене између 15 и 59 година. Анализа кретања величине радног контингента је нарочито значајна за сагледавање демографских оквира понуде радне снаге. Остварене промене у економској активности по старости условиле су да преко 90% активног становништва буде у радно способном узрасту, што указује на све мање радно ангажовање лица старијих од 60 односно 65 година, као и занемарљиво учешће млађих од 15 година у радној снази земље.

Радни контингент има лагани пораст у посматраном периоду. На попису 1991. је готово исти удео радно способних становника као и на попису 1953. Максимум је имао на попису 1981, када су у овај контингент ушли становници рођени током компензационог послератног периода, али све мањи број рађања у сваком случају

Табела 14. Радни контингент становништва у пограничним банатским општинама по пописима 1971, 1981, 1991. и 2002.

Table 14. Labor force population in the border municipalities of Banat by census 1971, 1981, 1991 and 2002 year

	1971.		1981.		1991.		2002.	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Банат	431.521	64,7	446.360	66,4	418.240	64,5	397.375	64,5
Бела Црква	16.544	65,0	16.596	64,6	15.017	63,3	13.023	63,9
Вршац	40.693	67,2	40.692	66,7	37.526	64,4	35.094	64,5
Житиште	19.266	64,9	16.545	64,7	14.132	62,0	12.249	60,0
Кикинда	45.673	66,3	46.446	66,5	45.319	65,0	43.898	65,5
Нови Кнежевац	10.460	63,4	9.620	64,0	8.446	61,1	8.210	63,3
Нова Црња	11.868	64,9	10.551	64,8	8.782	60,4	7.563	59,5
Пландиште	11.972	67,0	10.979	68,0	9.209	63,2	8.144	60,9
Сечањ	14.265	65,0	12.889	66,1	11.411	61,9	9.891	60,4
Чока	12.062	65,7	10.950	65,8	9.737	63,8	8.603	62,2
Пограничне општине	190.616	68,7	170.307	64,1	159.579	63,5	140.373	60,7
Погранична насеља	81.401	68,5	73.318	64,1	69.724	63,8	61.665	61,2

Извор: Израчунато на основу података: Савезног завода за статистику, Попис становништва и станова 1971, Пол и старост, књ. VIII, Београд, 1973; Покрајинског завода за статистику, Попис становништва 1981. године, Пол и старост, Нови Сад, 1981; Савезног завода за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова у 1991, Пол и старост, Београд, 1992; Републичког завода за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, Пол и старост, књ. 2, 2003.

доводи до повећања удела ових становника у укупној популацији. Минимум је био на попису 1961. јер је током рата погинуо велики број становника који би спадали у ту групу, а новорођени нису још приспели у радно способно становништво.

У пограничним општинама највећи проценат радно способног становништва је у општинама Пландиште, Кикинда и Вршац, док је најмање било у општини Житиште. До 2002. процентуални удео је опао у свим пограничним општинама. Највећи пад је био у општини Пландиште, а најмањи у општини Нови Кнежевац. Главни разлог оваквог тока су миграције. Наиме, општине које су имале велики проценат досељеника након Другог светског рата имале су и велики одлив становништва у каснијим деценијама због велике покретљивости популације. У општини Нова Црња је опао радни контингент и испод 60%.

ЗАКЉУЧАК

Економски фактори су главни који су утицали на динамична и неповољна кретања у пограничним општинама. Неповољних последица нису поштеђена чак ни седишта општина. Сва погранична насеља имају ниске стопе наталитета и негативне стопе природног прираштаја и миграционог салда, а тиме и депопулацију. Све то утиче на смањење функционалних контингената, а са друге стране пораст удела старог становништва. Механизација је ослободила део радне снаге у пољопривреди, али онда је дошло до прекомерног одлива активног пољопривредног становништва због неадекватног финансирања у пољопривреди. Потом долази и проблем са индустријом и гашење бројних индустријских објеката условило је емиграцију становништва. Механизација у пољопривреди не би требало да значи и смањење удела пољопривредног становништва на неколико процената, као што је то случај у европским државама и САД. Јапан је добар пример где се може и повећати удео пољопривредног становништва и да она постане допунско занимање, а то је једна од ретких земља где је чест случај емиграција из градских насеља у сеоска.

Питање је како спречити даљи одлив становништва и како ревитализовати то подручје? У тешкој економској ситуацији у земљи, тешко је наћи решење које ће се спровести, а да не остане само на папиру. Сем у пољопривреди, решење треба тражити и у индустријским објектима и јачањем мале привреде. Али да би се то постигло, потребни су добре друмске и железничке саобраћајнице, а знамо да имамо проблем и са тим.

Демографски проблеми, а са њима у вези и економски и социјални, истовремено су и крупни проблеми гледано са аспекта одбране наших граница. Демографско пражњење и економско слабљење насеља дуж граница слаби и концепцију чувања наших граница.

Чини се да се са мерама за ревитализацију на овом простору закаснило. Почетак седамдесетих година, када је кренуо интензиван процес депопулације је био пресудан за стање које је сада. Према садашњем стању природног и механичког кретања становништва неких од ових насеља, само је питање времена када ће опустети.

ЛИТЕРАТУРА

- Бубало, М., 1999, *Регионално-географски проблеми издејлиштва у Банату*, 1990-1996. Магистарски рад у рукопису, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
- Bubalo-Živković, M., Kovačević, T., Ivkov, A., 2009: *Migration in the Former Yugoslav Republics*. In *Migrations from and to Southeastern Europe*, Longo Editore Ravenna, pp. 25-34.
- Бугарски, Д. 1988, *Основни демографски проблеми пограничних оштина у Банату*. Зборник радова ПМФ, Институт за географију, Нови Сад, књ. 17, стр. 95-136.
- Градски завода за статистику, Попис избеглица 1996, Београд.
- Ђурђевић, С. Б., 1993-1994. *Демографски развој града и села*. Становништво, бр. 3-4 и 1-2, стр. 83-94.
- Ђурђевић, С. Б., Кицошев, С., 1994, *Компониције популационог развоја пограничних села Баната*. Зборник радова Географског факултета, св. 43, Београд, стр. 95-99.
- Жикић, Ј., 1992, *Економско-географске промене у пограничним оштинама Србије*. Зборник радова Географског факултета ПМФ, св. 40, Београд стр. 47-51.
- Ивков-Цигурски Анджелија, Милка Бубало-Живковић, Тамара Лукић, Александра Драгин, Љубица Ивановић, Милана Пашић, 2010: Демографски развој пограничних општина Баната у другој половини XX века. Покрајински секретаријат за науку и технолошки развој и Департман за географију, туризам и хотелијерство. Стр. 206. Нови Сад.
- Кицошев Саша, Милка Бубало-Живковић, Анджелија Ивков, 2006. Становништво Баната. ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Павловић, М., Живковић, Д., 1994, Фактори ревитализације пограничног простора југоисточне Србије. Зборник радова Географског факултета, св. 43, Београд, стр.28-34.
- Пенев, Г., Стевановић, Р., 1994: *Динамика становништва пограничних насеља Србије 1981-1991*. Зборник радова Географског факултета, св. 43, Београд, стр. 233-239.
- Пенев, Г. (1997): *Фертилитет аутохтоног и досељеног становништва Војводине*. Зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 102-103, стр. 107-117.
- Plavska, J., Bubalo-Zivkovic, M. (2002): *Migrations in Banat from World War II to 1996*, Geographica Pannonica, No 6, Department of Geography, tourism & hotel management, Novi Sad, pg 24-28.
- Покрајински завод за статистику, ДЕМ-1 и ДЕМ-2, Нови Сад.
- Републички завод за статистику, Додатна обрада података, Мигранти из Србије, попис 2002. године, Београд.
- Републички завод за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова, Миграциона обележја, књ. 2, 2002. године
- Републички завод за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова, Миграциона обележја, књ. 8, 2002. године.
- Републички завод за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова 2002. године, књ. 9, Београд.
- Савезни завод за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова 1971. године Миграциона обележја.
- Савезни завод за статистику, Попис становништва, домаћинства и станова 1971, 1981, 1991. године, Полна и старосна структура.